

Azərbaycanın bərpaolunan enerji istehsalı siyasətinin strateji əsasını Prezident İlham Əliyev tərəfindən müəyyənləşdirilən və 2021-ci ilin fevralında qəbul edilən “Azərbaycan 2030: Sosial-iqtisadi inkişafın Milli Prioritetləri” təşkil edir. Beş Milli Prioritədən biri olan təmiz ətraf mühit və yaşıl artım ölkəsi prioriteti qarşıya yeni hədəflər qoyur.

“Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər”də respublikamızın “yaşıl artım” ölkəsinə çevrilməsi hədələnilir və bu prioritet daxilində yaşıl enerjiyə keçidin dəstəklənəcəyi, bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadənin artacağı qeyd olunur. Milli Prioritetlərə uyğun olaraq hazırlanan və qəbul edilən “2022–2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası”nın isə “yaşıl artım ölkəsi” üzrə strateji çərçivə verilmişdir. Burada göstərilir ki, elektrik enerjisi istehsalının qoyuluş gücündə bərpa olunan enerji mənbələrinin payı 2026-cı “İqtisadi islahatlar” elmi-analitik jurnal 17 ilədək 24%-ə çatdırılacaqdır.

Naxçıvan, Şərqi Zəngəzur və Qarabağ iqtisadi rayonları yaşıl enerji üçün çox əlverişlidir, bu ərazilərdə bərpaolunan enerjinin əldə olunması üçün çox (böyük potensial var. O ərazilərdə istər dağ çaylarının çoxluğu, istərsə də digər təbii resurslar orada gələcəkdə qurulacaq su elektrik stansiyaları üçün əlverişlidir.

Yekun olaraq qeyd edə bilərik ki, Azərbaycanda yaşıl enerji istehsalı və ixracı istiqamətində nəhəng layihələrin icarsına başlanılması qeyri-neft sektorunun inkişafı baxımından mühüm əhəmiyyətə malikdir. Azərbaycanla Avropa arasında yaşıl enerji dəhlizinin yaradılması isə ölkəmizin siyasi və iqtisadi maraqlarının təmin olunması baxımından təqdirəlayiq addımdır. Müasir dövrün çağırışlarına cavab verən, qlobal problemlərin həllinə səy göstərən Azərbaycan iqlim dəyişmələrinin fəsadlarına qarşı mübarizədə də fəal iştirak edir. Bu il BMT-nin İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransının 29-cu sessiyası - COP29-a evsahibliyinə ölkəmizin namizədliyinin dəstəklənməsi bunu bir daha təsdiq edir.

Ədəbiyyat:

1. Məmmədov R. Ətraf mühitin iqtisadiyyatı. İqtisad Universiteti, 2023.
2. Qasımov E., Abbasov R. Bərpa olunan enerji ehtiyatlarından istifadəyə giriş. Maxoffset, 2022.
3. Önder H. Doğal kaynaklar və çevre ekonomisi. Ekin, 2019.
4. Exploring the green economy: issues, challenges and benefits. / Red. heyəti: Muradov Ə., Muradlı N., Əhmədov F., Məhərrəmov G. İqtisad Universiteti, 2023.

RƏQƏMSAL İQTİSADİYYATIN ƏMƏK BAZARINA VƏ MÜTƏXƏSSİSLƏRİN KARYERA YÜKSƏLİŞİNƏ TƏSİRİ: MÜSBƏT VƏ MƏNFİ MEYLLƏR

*Rəsulov Z.Y., baş müəllim
Mingəçevir Dövlət Universiteti*

Müasir istehsalda rəqəmsal texnologiyalardan istifadənin genişlənməsi iş yerlərinin ümumi sayının artmasına təsir göstərir. Birincisi, informasiya-

kommunikasiya texnologiyaları sahəsində iş yerləri açılır. İkincisi, rəqəmsal texnologiyaların təsiri altında iqtisadiyyatın bir sıra sahələrində, ilk növbədə xidmət sektorunda yeni iş yerləri yaradılır. Dünya İqtisadi Forumunun “İş yerlərinin gələcəyi” hesabatında növbəti illərdə 75 milyon iş yerinin itiriləcəyi proqnozlaşdırır. Bu o deməkdir ki, insan fəaliyyətinin bütün sahələrinin avtomatlaşdırılması hesabına bütün iş tapşırıqlarının yarısından çoxunun maşınlar tərəfindən yerinə yetiriləcəyi, bir çox peşələrin mövcudluğunu dayandıracağı gözlənilir. Eyni zamanda həmin hesabatda rəqəmsal inqilab sayəsində 133 milyon iş yerinin açılacağı vurğulanır. Yəni əsaslı surətdə fərqli ixtisaslara malik vakansiyalar yaranacaqdır. 58 milyon iş yerinin müsbət saldosu olması olduqca nikbin səslənir, lakin bir şərtlə: sabahın bacarıqlarını öyrənmək və mənimsəmək. Bu da öz növbəsində təkmil təlim, kadrların yenidən hazırlanmasını tələb edəcəkdir.

Hesabatda həmçinin, ən çox axtarılan işlər arasında yeni texnologiyalar, rəqəmsal tətbiqetmə, süni intellekt, böyük məlumatlar ilə əlaqəli işlərin olacağı, digər tələb olunan profillər kimi isə “klassik” işlər olan satış nümayəndələri, marketinq müdirləri, təlim üzrə mütəxəssislər və s. çoxluq təşkil edəcəyi qeyd olunur. Göründüyü kimi, gələcək hələ də qeyri-müəyyən olaraq qalır.

Qlobal əmək bazarı üstün qabiliyyətlərə malik istedadlı insanlar üçün ərazi sərhədlərini silən onlayn platformalar sayəsində onlara eyni vaxtda məsafədən bir neçə layihəni həyata keçirməyə imkan verir. Üstəlik, bir sıra hallarda bu cür fəaliyyətlər milli hüquq sistemlərinin hüdudlarından kənara çıxır və getdikcə daha çox beynəlxalq qarşılıqlı əlaqə mexanizmlərini, milli hüquq sistemlərinin müxtəlif elementlərinin qarşılıqlı əlaqəsini və əlaqələndirilməsini tələb edir.

Rəqəmsal texnologiyalar həm də özünüməşğulluğun artırılması üçün yeni imkanlar yaradır. Onlayn platformalar işçiyə daimi iş yeri təyin etmədən çevik qrafiklə işləməyə imkan verir. Evdən, kafelərdən, ucqar rayonların sakinlərinin müxtəlif sektorlara cəlb edilməsinin sərhədləri genişlənir. Digər tərəfdən, bu cür platformalar əmək bazarında müdafiəsiz və həssas kateqoriyalı vətəndaşlar üçün (uşaqlı qadınlar, əlillər, gənclər, əməkçi miqrantlar) məşğulluq imkanlarını genişləndirmək imkanları yaradır.

Platformalardan istifadə edən bir çox insan part-time işləyir. Onlar platformalardan tam ştatlı işdən əldə edilən gəliri artırmaq, biznesə başlamaq, mövsümi məşğulluğu təmin etmək və s. məqsədlə istifadə edirlər. Həmçinin işləri tələb əsasında həyata keçirmək mümkündür (ehtiyac olduqda konkret tapşırıqları yerinə yetirmək üçün müştərilərlə əlaqə saxlanılan iş forması).

İş getdikcə virtuallaşır və qlobal əlaqə sayəsində real vaxt rejimində mobil cihazlardan istifadə etməklə istənilən yerdə, istənilən vaxt aparılır. Belə çevik qlobal müəssisənin yaranması şirkətlərdən istedadların dinamik ekosistemini idarə etməyi və hətta işçilər dünyanın müxtəlif yerlərində və saat qurşaqlarında yerləşdikdə belə səmərəli rəqəmsal biznes proseslərini saxlamağı tələb edir.

İqtisadiyyatın rəqəmsallaşması prosesi həm də işçilər və işəgötürənlər arasında qarşılıqlı əlaqə formatının transformasiyasını nəzərdə tutur. Bu, zaman və məkanda iş fəaliyyətinin qeyri-mərkəzləşdirilməsi proseslərinə səbəb olan məsafə əlaqələrinin yaranması və genişlənməsidir. Nəticədə çevik, virtual əmək bazarı formalaşır və

klassik məşğulluq modeli köhnəlir. İkincisi, işçinin özü üçün karyera yolunun uzunmüddətli planlaşdırılması zərurəti ortadan qalxır, çünki müəyyən bir ixtisas uzunmüddətli məşğulluq demək deyil, zəmanəti yalnız əmək bazarının tələbidir. Nəticədə işçilərin dəyişən şərtlərə uyğunlaşmaq, əmək bazarında aktiv qalmaq və onların tələbat səviyyəsinə daim nəzarət etmək qabiliyyəti kimi keyfiyyətlərə tələblər artır.

Rəqəmsallaşmanın tətbiqi işçilər üçün daha çox muxtariyyət verir, işəgötürən tərəfindən işlərin həyata keçirilməsinin gedişatına nəzarəti zəiflədir, daha rahat şərait yaradır. İşçilərin gəliş-gedişinin elektron qeydə alınması şərtləri, veb-kameralardan istifadə etməklə işçilərin əməyinin monitorinqi tətbiq edilir.

Bununla belə, işçilərin hüquqlarına, iş yerində sağlamlığının və psixoloji rahatlığının qorunmasına mənfi təsir göstərən problemlər mövcuddur. Məsələn, işəgötürənin işçilərin şəxsi həyatına, onların istirahət vaxtından istifadəsinə müdaxiləsinin hüdudlarının nədən ibarət olduğu və işçilərin işdən kənar vaxtlarda rəhbərlikdən gələn zənglərə, e-poçtlara və ya qısa mesajlara cavab verib-verməmək kimi məsələlər qaranlıq olaraq qalır.

Məsafədən işin təşkili nöqtəyi-nəzərindən növbəti problem işəgötürənlə məsafədə olan işçi arasındakı münasibətlərdə gücləndirilmiş elektron rəqəmsal imzanın istifadəsidir. Burada söhbət həm onu əldə etmək üçün maliyyə xərclərindən (bu xərcləri kim çəkməlidir - işəgötürən və ya əmək münasibətlərinin hər iki tərəfi), həm də onunla birlikdə bütün əmrləri, qaydaları, iş təlimatlarını, reqlamentləri və digər yerli sənədləri dəstəkləmək, razılaşdırmaq və imzalamaq ehtiyacından gedir.

Əhəmiyyətli problem həm də intizam pozuntularının sənədləşdirilməsidir. Məsafədən işləyən işçi tərəfindən intizam pozuntusu törədilməsinə işəgötürən rəqəmsal texnologiyalar vasitəsilə öyrənir (məsələn, işçinin müəyyən vaxtda işəgötürənlə onlayn əlaqə saxlamaması), lakin bunun texniki səbəblərdən (məsələn, proqramın uğursuzluğu, zəif internet) və ya işçinin günahı üzündən baş verməsinə müəyyən etmək və sübut etməkdə çətinliklər yaranır.

Dinamik rəqəmsallaşma nəticəsində əmək bazarında baş verən dəyişikliklərin mənfi tərəfi iş yerlərinin ixtisar edilməsi riskinin artması, işçilərin peşə bacarıqları ilə işəgötürənlərin tələbləri arasında uyğunsuzluğun artması və işəgötürənlər tərəfindən sui-istifadəyə meyillikdir.

İqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinin, eləcə də regionların balanssız rəqəmsal inkişafı bir çox işçiyə yeni fəaliyyətlər üçün lazım olan bacarıqları vaxtında əldə etməyə imkan vermir. Digər tərəfdən, işəgötürənlərin özləri heç də həmişə müasir rəqəmsal texnoloji prosesləri vaxtında həyata keçirmirlər ki, bu da əmək bazarında əlavə təhriflərə və yenə də işsizlik riskinin artmasına səbəb olur.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının 2022-2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası. Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 22 iyul 2022-ci il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir.

2. Bayramov Ş.V., Rəsulov Z.Y. Karyera planlaması. Bakı: Optimist, 2023. 196 s.

3. Hüseynova E.Y., Rəsulov Z.Y., Xəlilova E.E. Yumşaq bacarıqlar (Soft skills). Mingəçevir: MİQ Poliqrafiya ofisi, 2024. 227 s.
4. The Future of Jobs Report 2018. World Economic Forum, 2018.
5. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsinin rəsmi internet sahifəsi URL: <https://www.stat.gov.az/>
6. Dördüncü Sənaye İnkilabının Təhlili və Koordinasiya Mərkəzinin rəsmi internet sahifəsi. URL: <https://4sim.gov.az/az>

MÜASİR AZƏRBAYCAN İQTİSADİYYATINDA ELM VƏ YÜKSƏK TEXNOLOGİYALAR

*Safərova Təranə Allahverdi qızı
Mingəçevir Dövlət Universiteti*

Elm təbiətin və cəmiyyətin obyektiv qanunları haqqında insanların bilikləri məcbusudur. Bu bilikləri toplayan və sistemləşdirən insanların əməli fəaliyyəti də “elm” anlayışına daxildir. Təbiətin və cəmiyyətin obyektiv qanunları haqqında məlumatları insanlar toplayır və tədricən onları öyrənirlər və müəyyən elmi nəticələr çıxarırlar. Çıxarılan bu nəticələr obyektiv qanunlar haqqında tam və natamam biliklər əldə etməyə imkan verə bilər. Təbiətin və cəmiyyətin obyektiv qanunlarını tam mənada dərk etmək və onlardan təcrübədə istifadə etmək çox mürəkkəb bir məsələdir. Elmin və texnikanın tərəqqisi sonsuz bir prosesdir. Onun obyektiv əsasını insanların tələbatları və bu tələbatların sürətlə artması təşkil edir. Məsələ burasındadır ki, hər hansı bir dövr-də cəmiyyətin öhdəsində olan istehsal vasitələri tələbatları ancaq müəyyən müddətdə ödəyə bilər. Vaxt keçdikcə fəaliyyətdə olan əmək alətləri və əmək cisimləri durmadan artan tələbatları ödəyə bilmir. Cəmiyyətin yeni üstün tələbatlarını dolğun şəkildə ödəmək üçün daha mükəmməl, daha məhsuldar istehsal vasitələrinin yaradılması zərurəti meydana çıxır. Elə bir dövr yaranır ki, əldə olan istehsal vasitələrinin köməyi ilə cəmiyyətin bu və ya başqa məhsullara olan tələblərini ödəmək mümkün olmur.

Yeni texniki vasitələrin tapılmasına, istehsal edilməsinə və sənayenin və xalq təsərrüfatının müxtəlif sahələrində tətbiq edilməsinə ehtiyac artır. Bu da texnikada inqilabi çevrilişləri zəruri edir. Bu zəruriyyət prinsipcə yeni texnikanın yaradılması nəticəsində həll edilir. Bu proses arasıkəsilmədən davam edir. Elə buna görə də bəşəriyyət tarixində çoxlu elm və texniki inqilablar baş vermişdir və bu proses indi də davam edir. Texnika öz inkişafında çox sadə dildə desək, primitiv daş alətlərdən indi istehsala geniş tətbiq edilən və süni intellektə malik EHM-ə qədər uzun və mürəkkəb yol keçmişdir. Texnikada baş vermiş inqilablara çoxlu misallar çəkmək olar. Öz dövründə daş alətlərin meydana gəlməsi inqilab idi. Sonralar daş alətlərin başqa materiallardan (dəmirdən, poladdan, müxtəlif bərk alətlərdən və s.) hazırlanan alətlərlə əvəz edilməsi də texnikada baş verən inqilab idi. XVIII əsrin ikinci yarısında buxar mühərrikinin yaranması və istehsala tətbiq edilməsi, XIX əsrin axırı və XX əsrin əvvəllərində elektrik və daxili yanma mühərriklərinin meydana gəlməsi də texnikada baş verən inqilablardır.